

KERÉNYI KÁROLY

A labirünthosztól a szirtoszig

Gondolatok a görög táncról

1.

Egy hellenistának elkerülhetetlenül foglalkoznia kell a görög táncal. Erre előbb vagy utóbb rákényszerül. A tánc eljön hozzá, és rá kell ébrednie, mennyire kezdeti állapotban van tudománya *ebben* a tekintetben. A tárgy nagyságát már felismerték. A görög vallás kivételes szakértője, lényegében újralfelfedezője, Walter F. Otto a táncot helyezte a görögség szemléléséből merített filozófiája csúcsára. *Az emberalak és a tánc* című beszédével zárta le *Az alak és a lét* című, mítoszról szóló értekezés-gyűjteményét. Egy kisebb beszédében¹ még pregnánsabban beszélt arról, amit én – ahogy a „poésie pure”-ről mondjuk – „tiszta táncnak” neveznék.

A tánc a maga tiszteletreméltó kultikus módján a világ létének igazsága és egyúttal igazolása, valamennyi teodícea közül az egyetlen cáfolhatatlan és örök. Nem tanít, nem taglal – csak lép, és ezzel a lépéssel azt hozza napvilágra, ami minden dolgok alapja: nem akarat és hatalom, nem szorongás és gond, és mindaz, amit a létre akarnak terhelni, hanem az örök-fenséges és isteni. A tánc a létező igazsága, de a legközvetlenebbül az élő igazsága.

Amennyiben az élet egészen önmaga, azaz eloldott a pillanattól és mindennemű szükségletszerűségtől és célirányosságtól, akkor ragadja meg a ritmus és a harmónia, az ős-isteni matézis, mely minden dolgok alapját fenntartja, és újra láthatóvá válik az alak tökéletességében. Itt öröm és gyász többé nem tragikus ellentét, hanem mindkettőt egyesíti és átvilágítja az őslényegszerű szentsége.

Kerényi írásának német eredetije 1963-ban jelent meg az *Atlantis* 35. számában. A fordítás alapja a gyűjteményes kötetben megjelent kiadás: Karl Kerényi: *Humanistische Seelenforschung*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1994 (első megjelenése: Langen-Müller Kiadó, München-Wien, 1966).

1 Walter F. Otto: *Mythos und Welt*, 1963, 217.

Ez az a pillanat, ahol az élőlény kiszabadul a köznap béklyóiból, és lassú vagy gyors, visszafogott vagy felindult, de mindig nagy és ünnepélyes ősmozgásokra vált. Ez azt jelenti: eggyé vált a minden-élettel; már nem individuum vagy személy, hanem az ember ősalakként, és már nem a változó jelenségekkel és egyediségekkel áll szemben, hanem a világ minden-ségével. Sőt mi több, nem pusztán szemben áll, párbeszédben és felelve, hanem benne van, ő maga az. A lét igaza szól az alakból, a kifejezésből és mozgásból.

Ha minden művészetnek, miként a mélyen gondolkodók számára régről tudott, ugyanez az alapjelentése, akkor a tánc még nagyobb tiszteletet érdemlő és eredendőbb minden másnál. Itt ugyanis az ember nem anyag-szerű alakítás révén hoz létre, hanem saját maga a válasz, az alak, az igazság.

2.

Ezeket a gondolatokat Otto a táncre tekintő lehető legmagasabb nézőpontról szerzett tapasztalatai alapján állította. Az Elisabeth-Duncan-iskola előadása adta az indítást; Isadora Duncant dicsérte, aki merészen kiszabadította a táncot a társadalmi konvenciók fogságából, és a rivaldafényből visszavezette a természetbe, a szabad ég alá. Ezek a szavak mégis tartózkodóvá tesznek Otto áttetsző tánc-eszméjével szemben: attól tartunk, hogy túlzott fennköltége a lelkes utánzáson alapul – ami mégiscsak utánzása a görögségnek. Otto kétségkívül a „tiszta tánc” igazságát mondja ki. Ám milyen volt a tánc görög valósága? Egy archaikus eposzban ez a sor áll: „Középen az emberek és istenek atyja táncolt”² – olyasvalami, amit már Homérosz és az igazi görög klasszika sem viselt el. Milyen súlyos lehetett Zeusz tánca, ha már a bölintása is megrázkódtatta az Olümposzt! Miként mutatkozhatott meg termete, orcája az archaikus felfogás számára! Talán Szókratész segít abban, hogy eljussunk a görög tánc középtájjára, a „tiszta tánc” és a forró, vérbő archaikus tánc isteni felfokozottsága közé.

Az athéni Xenophón, Szókratész legkevesbé filozofikus, leginkább a spártai-katonai életvezetésre hajló tanítványa, *Lakomájában* a mestert a tánccról hagyja tanítani.³ A táncnak a testgyakorlatokhoz történő besorolása bizonyosan Xenophón számláját terheli: „Erre táncolni kezdett a fiú, és Szókratész így szólt:

„Észrevettétek – mondta –, hogy a fiú, aki magában is egy szépség, a táncfigurákban még szebb, mint mozdulatlanul?” Erre Kharmidész: „A táncnánárt látszol dicsérni.” – „Nagyon is!” – mondta Szókratész. – „Mert még valamit megfigyeltem rajta; azt, hogy testén nem volt semmi, ami nem vett volna részt a táncban, a nyaka, a lába és a karja is járta, úgy, ahogy táncolni kell, ha az ember könnyebbé és hajlékonyabbá akarja tenni a testét. Szívesen megtanulnám tőled, Szürakúzai – szürakúzai volt ugyanis a fiú mestere – a táncfigurákat!” Erre az: „Mivégre?” – „Hogy táncolják, Zeusz-

² Titanomachia, Fr. 5

³ 2.15-19.

ra!” Mire mind felnevettek. Ám Szókratész egészen komoly arccal így szólt: „Kinevettek? Biztos azért, mert e testgyakorlás révén egészségesebbé akarok válni, vagy jobb étvágyal akarok enni, és édesebben akarok aludni? Vagy azért, mert a testem számára keresek valamit, aminek révén, nem úgy, mint a hosszútávfutóknál, megvastagodjon a combom, a vállaim viszont véznák legyenek, és nem úgy, mint az ökölvívóknál, a vállak szélesek és a combok vékonyak, hanem bármi áron testem teljes egyensúlyának elérésére töreksem? Vagy azon nevettek, hogy nem kell társat keresnem és öreg emberként nem kell a tolongásban nekivetkőznöm, és elég egy nagyobb helyiség, mint amilyen ez, ami a fiúnak is elég volt, hogy meg tudjon izzadni? Vagy azon, hogy télen benn fogok gyakorolni, forróságban pedig árnyékban? Vagy azon nevettek, hogy kellemetlenül nagyra nőtt hasamat apasztani szeretném? Nem tudjátok, hogy a minap Kharmidészünk kora reggel tánc közben lepett meg?” – „Zeuszra, bizony!” – mondta Kharmidész. „Először megjedtem, és attól tartottam, hogy megőrültél. Ám miután a mostanihoz hasonlókat mondtál, magam is hazamenvé, ugyan nem perdültem táncra, mivel sosem tanultam, hanem gesztikuláltam. Ezt ugyanis tudtam.”

Kharmidész ismerte a mimikus táncosok arcjátékát, akik e lakoma során is felléptek és Dionüszosz és Ariadné szerelmét adták elő.

3.

Euripidész egy másik tiszteletreméltó öreget ezekkel a szavakkal vezet színre:

*Hol hát a körtánc? Merre rakjam lábamat?
És ősz fejem mint rázzam?*⁴

Az agg Kadmoszt hívja a *Bakkhánsnők*ben a bölcs Teiresziász a dionüszoszi nőkkel közös táncra, további támponthez segítve ezzel bennünket. A tánc jövőbeni filozófiájához itt egy további, elengedhetetlen szempont kínálkozik: a tánc lényegében együtt-táncolás vagy legalábbis elő-táncolás, amire közös tánc következik. Szókratész magányos otthoni tánca – meghökkentő kép – inkább a tánc absztrakciója, a tánc ideájának megvalósulása. Ez a zenéhez, a valláshoz és a közösséghez tartozik, és Otto felfogásának is alapjául szolgál. Számára a tánc létének alapja a lét őszénje; az, ami előhívta az emberi éneket és nyelvet, és amiről a görögöknek titkos tudásuk volt: ezért voltak Dionüszosz vad társai, nemcsak a bakkhánsnők, hanem az olyan félig állati, félig isteni lények, mint a szatírok, a szilének és Pán, táncosok és zenészek. Hisz’ a tánc, az ének és a fuvolás „a nyílt, istennel telített természet és világ hangtalanul hangzó csodája, ami az ember alakjában és hangjában akarja kimondani magát”.

Így szól *Az emberalak és a táncban*, *Az Elisabeth-Duncan-iskola táncához* pedig ezt mondja: „Hiszen maga a kozmosz, az égi mozgások fenséges rendje is tánc és körtánc. A régi püthagoreus nézet

4 Bakkhánsnők (184-5), Devecseri Gábor fordítása.

szerint a mindenség középpontja körül az isteni testek, a Nap, a Hold, a mi Földünk és a bolygók táncot járnak. Ezért tiszteli őket az ember úgy, hogy táncolva felel nekik, táncolva a képükre formálja magát. Ez a görögök és valamennyi istenfélő régi nép kultikus táncának értelme.” Noha a régi püthagoreusok nem állították és dolgozták ki úgy az égitestek elő-táncos szerepét a földi táncosok számára, mint Otto, inkább csak a görög világ földi kartáncának formájában hirdették csillagászati megfigyeléseiket. Egy római császárkori görög szerző orfikus-püthagoreus alapon az ember táncát és az égi kartáncot közös forrásra, egy kozmikus őstáncra vezeti vissza: „Azok, akik kimondják az igazságot a tánc eredetéről – olvasható Lukianosz *A táncról* szóló értekezésében⁵ –, azt mondják, hogy a tánc ama ősi Érosszal [a világot nemző szeretettel] egyidejűleg jelent meg. A csillagok kartánca, az állócsillagok és bolygók ritmikus szövedéke, jól rendezett harmóniája a bizonyosága az őstáncnak.”

„Középen az emberek és istenek atyja táncolt” – csak a legyőzött titánokról szóló eposz e sora vezet el valójában a görög valósághoz! Zeusz a többi isten között táncolta a győzelmi táncot – ugyan nem a „tisztá táncot”, de az őstáncot járta; ő volt az előtáncos, és az előtáncos a mai görög táncban is jelen van. Lehet ez egy hajó fedélzetén – akár egyszerű hajó is lehet, amivel az ember Görögországba utazik –, a zsúfolt nagy szalonban, ahol tanulmányaikról vagy munkájukból hazatérő görög fiatalok a padlón is ülnek. Szinte észre sem venni, melyik sarokból, melyik hangszerből csendülnek föl az első ritmusok. Valaki feláll. Kinyújtja kezét – a nyújtó; görögül úgy nevezik: palikari –, és mintegy céltalanul felkínálja a zsebkendőjét. Megragadják a csücskét. A sorban másodiknak vagy a harmadiknak már egy puszta kéz is elég. Kéz a kézben alakul a körtánc, és egy vég nélküli spirálban mindenkit magával von.

4.

A tánc mellett az együtt-táncolás áll e megfontolások középpontjában, bármi legyen is a tánc kozmikus alapja (a csillagok utánzása bizonyosan nem, a tudattalan mélységek szakadékok az emberben). Kiindulópontként két leírást választok a mai Görögországból; folytatást az antik-görög utánzása helyett: egyet Krétáról – Pandelisz Prevelakisz *A krétai* című újjörög regényéből⁶ –, és egyet Korfuról. Az első Szent Éliás magasan fekvő kápolnájához, egy *panijiribe*, a tiszteletének szentelt népünnepélyre visz.

Felhangzott a lant és táncra hívott. A palikariák szorosabbra vonták övüket, belefűzték kendőiket és a nagy fa alatt gyülekeztek. A nők kioldották fejkendőiket és vállukra eresztették. A körtánchoz megalakult a kör. Egy jó erőben lévő öreg állt az élre és keményen a földre dobantva belekezdett:

⁵ Lukianosz: *Beszélgetés a táncról* 7. Kerényi fordítása eltér a magyar kiadástól (Lukianosz összes művei, Budapest, 1974, Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása).

⁶ Franciául: Le Crétois, 1962.

*„Nincs még egy tánc, mit úgy szeretnék, mint az ötölőt!
Három lépést előre, kettőt hátra!”*

A férfiak és nők belekezdtek a táncba, kéz a kézben. Az elején lassan, elnyújtott lépésekkel vitték az egész körtáncot jobbra, mintha a talajt akarnák megismerni, vagy a táncteret fölmérni. Az öregek felbátorodtak és csatlakoztak a sorhoz. Az előtáncos elénekelt dalát, és a többiek megismélték. Hol megfordult, hogy lendületbe hozza a táncot, hol a lantost illette köszönettel. A hangszer kedélyesen szólt, mintha élvezni akarná az első kísérleteket. A tánclépéseket világosan meg lehetett különböztetni: három előre, kettő hátra, a körtánc összehúzódott és kiengedett, mintha lélegzene.

*„Játssz, lantosom, jól meg foglak fizetni,
Veszek a csapatból egy lányt, és neked ajándékozom!”*

A táncosok sora, mintha maga is ráébredt volna e lélegzés szépségére, hirtelen ferde vonalban állt meg. Az előtáncos és a sor utolsó tagja megfogták egymás kezét, a kör összezárult. Egyszer szűkebbé vált, egyszer megkitágult. Olyan volt, mint a hullámok, amint dalolva szétterülnek a homokon, majd újra visszahúzódnak. Mint a tenger, úgy hullámozgott, amíg csak lelkük be nem telt. Ekkor a lant élénkebben kezdett szólani. A lépések fűgébbé váltak, a lábak fickándoztak és kereszteztek egymást egyhelyben. A nők megragadták az alkalmat és úgy tettek, mint a fogoly madarak: két vagy három táncos szépség áttörte a kört, előrefutott és belekapaszkodott a csapatba. Egészen apró, gyors léptekkel mentek, testük úgy ringott, mint a hullámok. Oly mestertien táncoltak, hogy az ember képes volt tőlük önkívületbe esni. A közönség elragadtatott arccal, visszafojtott lélegzettel nézte ezt a szépséget.

„Boldogok, akik bírják! Éljenek és legyenek boldogok, amíg a hegyek állnak!” – kiáltott egy öreg férfi, és szavaitól szárnyalni kezdtek a lábak. Egy rigmus röppent fel madárként, és pirulásra készítette az élen táncoló lányt:

*„Eleje a táncnak, éke és csipkéje,
Aranyzöld fregatt a tenger közepén!”*

Aztán egy másik szólt így az utána következőhöz:

*„A ciprust kívánom, az illatos fát,
Hozzád hasonló, te lány, kelleme és sudársága!”*

A táncolók körén kívül az asszonyok falként álltak, várták, hogy rájuk kerüljön a sor, és elcsípjék a csapatot. Kórusban énekelték a verseket, ritmikusan összeütötték a tenyerüket. A felhangzó dicsőítések egy földről az égbe vezető lépcsőt képeztek. Az elsőben a táncosnő aranyzöld fregatt volt, a másodikban illatos ciprus. Aztán egyet gazdag gyümölcsöt adó citromfának, egy másikat teli almafának neveztek. Minden további vers feljebb vitt. Köszöntő szólt a jázminként virágzóznak, a fahéjasan illatozóznak. Bájának leírására, kedvesem, nem találni szavakat! Szébb volt, mint a hajnalpír, aranylóbb és ragyogóbb, mint a Nap; olyan volt, mint egy

arkangyal a Mennyből, mint a Nagycsütörtöki liturgia, mint a Húsvétvasárnap evangéliuma!

A keresztény köntös könnyen lefejtethető. A keresztény kultusz eseményei egy nimfa vagy egy istennő helyébe kerültek. Ezeknek az egyház által kínált vallásos élményeknek a megnevezése valójában csaknem ellentétes a görögséggel. A mitológiai nevek ma a táncokkal összefüggésben inkább barokk és klasszicista operai színben jelennek meg. A görög nép tánca még mindig tánc, miként azt Otto gondolta, amit az előadás szándéka csak alkalmilag zavar meg. Sem a régi név, sem pedig régi lényege nem változott meg: *chorosz*, miként nevezik, ami a „kórus” összava, és a táncot és az együtt-táncolást „hallatja”. A krétai *chorosztól*, ahogy Prevelakisz tapasztalatai alapján ábrázolja, a nőknek a körtánc vezetésért folyó versengésétől, az elő-táncolástól csak egy lépésnyire vannak a spártai lánykórusok, akikre az agg költő Alkman vágyott, hogy hordoznák, miként egy öreg jégmadarat hullámok hátán a párja. A dór törzs a krétai magashegységekben maradt fenn a leginkább. Alkmannál is két lány, Agido és Hageszikhora vetélkedik a khóroszban. A második tulajdonneve is a „körtáncvezetőnő”: ezt a szerepet már születésekor neki szánták. Az alapvonások megmaradtak. A kultikus kereteket Éliás próféta ünnepe váltotta föl. És itt hamarosan fiatal férfiak veszik át a vezetést. A ritmus és a képek megváltoznak. A leírás a regény cselekményére fordul át.

5.

Egy korfui női táncot II. Vilmos császár ír le nagyon alaposan *Emlékek Korfuról* című írásában. Erre Gaszturiban, az Achilleion alatt Húsvétvasárnap délután került sor, és éppoly híres lehetett, mint a megarai nők húsvéthétfői tánca:

A tánchoz a nők több szorosan zárt egymás melletti csoportba rendeződnek. Mellmagasságban megfogják egymás kezét, ujjukat egymás ujjai közé fonják. Közben a hátsó sorokban néhányan egy olyan zsebkendő végét fogják a kezükben, amelynek a másik vége az előtte lépő övébe van beletűzve. Felcsendül a zene, az előtáncos – az egyetlen férfi – új húsvéti kalapját levéve, könnyed meghajlással hívja a nőket. A csapat mozgásba lendül, és lassú ritmusban kezd körben járni. Három lépést előre, kettőt egyhelyben, egy lépést vissza. A tempót és a ritmust nagyon nehéz emlékezni idézni.

Teljesen szabályosan és egységesen mozog ez a lenyűgöző asszonycsapat. Pillantásukat előre vagy a talajra, de soha sem a nézőkre irányítva, arcukon elmélyült komolysággal lépdelnek. Előkelőség, illem és bizonyos kecsesség rejlik benne. Míg az első sorokat matrónák és idősebb asszonyok képezik, hátrafelé lépcsőzetesen a lányok egyre fiatalabb korosztályai következnek. Rendkívül érdekes és vonzó látvány, amelynek ünnepélyessége az arckifejezésből és a testtartásból ismerszik fel. Az a véleményem,

hogy ez a tánc antik időkben ered, és az egykor a templom előtt a szabadban álló oltár körüli templomi és kultikus táncok nyomán alakult ki. [Ebben II. Vilmos bizonyára az általa nagyra becsült régészek, valószínűleg W. Dörpfeld véleményét képviseli.] Eszembe jut a költő szava: „Így nem lépnek földi nők” stb., amit akár erről a táncról is írhatott volna.

Időnként a csapat szétválva egy nagy kört képez, amelyben félig előre fordult testtel körtáncot járnak, tartva a lépésszámot és a ritmust. Eközben a nehéz, testhez simuló szoknyák akaratlanul is lengenek, ami különösen elevenné teszi a figurákat. A csapat előtt táncol az előtáncos, aki mintegy kórusvezető, és éles ellentétben a nők kimért komolyságával, féktelenül játékosan mozog...

Feltehetően nagyon is tudatában volt Ófelsége előtti alakításának! Valamiképpen észrevétlen marad a zsebkendő, a *mandili*, ha nem egy sor alakítására szólít fel! Egymás és a tánc vonalának megtartásához nem volt elengedhetetlen, sem a lépések, sem a körtánc közepette. Úgy ragaszkodtak hozzá, mint valami régi időkből megszokotthoz, amikor még volt értelme. Ám éppen az, ami már nem értelemmel teli, vezérvölgyként vezet vissza a múltba.⁷ Az ógörög táncban – és nem csak a mimetikus változatokban – a kezek fontos szerepet játszottak. Ezért aztán a kézenfogás nem volt általános. Nem egy segítő fogás, hanem mint a tánc minden mozdulata a maga módján, a táncnak megfelelően értelemmel bíró. Homérosz azt mondja, hogy a táncban az ifjak és a lányok egymást „kezük tövével fogva tartják”. Ezt azonban egy olyan tánchelyről mondja, amely az Ariadnének szánt – valószínűleg a labirintus eltáncolására szolgáló – tánc helyhez hasonló műgonddal volt kiépítve. A táncosok közti kötelék gyanánt valamilyen kelme is szolgálhatott. Így történt ez Kr. e. 207-ben ama legszentebb tánc során is, amelyet háromszor kilenc szűz mutatott be görög módra az alvilág istennőjének tiszteletére a Forum Romanumon. A női táncnak ugyanerről a rekvizitumáról olvasunk Terentius egyik komédiájában; bizonyosan görög minta nyomán. A római szerzők egyfajta kötélnak nevezik, amely „vezet”. Arra szolgált, hogy fellazítsa a sort és mégis egyben tartsa – így szolgálván annak a kettős lénynek, aki minden táncosban benne rejlik, a magában táncolót és egyúttal az együtt-táncolót. Ez az értelme a kendőnek egy *szűrtoosz*, egy olyan tánc esetében, amelyben az ember „húzza magát” – ezt mondja ez a görög szó –, és ez a szokás illett ahhoz a tánchoz, amelyben Délosz szent szigetén a krétai labirintus kanyarulatait utánozták. A tánc neve „geranosz”, „darutánc”, az előtáncos „geranulkosz” volt: „aki a darvakat húzza”. Ilyen messzire vezethet vissza egy zsebkendő!

⁷ Kerényi itt labirintus-tanulmányai 8. fejezetére hivatkozik (Karl Kerényi: *Labyrinth-Studien*, in uő: *Humanistische Seelenforschung*. München-Wien, 1966, 251.), amelyet függelékben közlünk.

6.

A labirintus ősfarmáival való foglalkozás – nemcsak az én labirintus-tanulmányaim révén – arra a belátásra vezetett, hogy nem pusztán megrajzolt, hanem eltáncolt figurák voltak.⁸ Egyetlen táncot sem neveztek „labürinthosz”-nak. A „Labirintus úrnője” egy a Kr.e. 2. évezred második feléből származó krétai felirat szerint mézet kapott az áldozathoz. Ő bizonyára nem nem csak egy tánc vagy egy táncter úrnője volt. A görög mondában királylánnyá váltan a táncnak és a táncternek örvend. Eredetileg azonban – a görögök Ariadnének nevezték – a Halálbirodalom úrnője volt. Birodalmát eredetileg el- és végig lehetett táncolni – jó kimenetellel. A tánc krétai ősfarmája egy sokjártú spirál volt, amelynek táncosa – egy csapat éltáncosa – a középpontban visszafordul, és a bejövettel párhuzamosan kiténcol. Egy ilyen spirál már 2000 előtt megjelenik egy zöld szteatitpecséten.⁹ Egy további, a megalithikus vidékekről származó, ugyancsak prehisztorikus figura már a történelmi időkben került Krétára, s a 4. valamint 3. századi pénzerméken jelenik meg. Ez összetettebb, kifejezetten agyafúrt a kettős spirálhoz képest, de a táncosok egyazon fordulatát feltételezi; tragliatella típusú.¹⁰

E figurák egyikét Déloszon valószínűleg már prehisztorikus időkben is táncolták. Miután kialakult az athéni győzelmi monda Tézeusznak a Minotauruszon aratott diadaláról, Ariadné segítségéről, az athéni fiataloknak a Labirintusból történt kiszabadításáról, a hősnők tiszteletére győzelmi táncot jártak. Arról nem szól a hagyomány, hogy a tánc során bármilyen formában használtak volna fonalat. Valószínűleg találó egy nagy filológus¹¹ feltevése, miszerint a déloszi éjszakai ünnepek tartozékai között kötelelet – tánckötelelet – említenek. Az Ariadnének szóló, Tézeusz meg az athéni ifjak és lányok által előadott első geranosz-tánc ábrázolását egy ismert archaikus műtárgyon, a firenzei Francoise-vázán vélték felismerni. Ezen a táncosok és táncosnők egymást kézen fogják, csak Tézeusz áll külön lantjával, Ariadnéval és dajkájával átellenben, akiről áthagyományozódott, hogy úrnőjét kísérte Krétáról történt menekülése során. A tánc azonban még nem kezdődött el. Friis Johansen dán régész, a képet szigorúan értelmezve azt is bebizonyította,¹² hogy nem is Déloszon, hanem Krétán játszódik a jelenet, ahová visszatért az athéniak hajója, hogy elvigye a megmentetteket. Győzelmi táncra kerül sor – most először, az elindulás előtt. De miért nyújt Ariadné megint egy gombolyagot Tézeusznak, amire a Labirintusból kivezető út megtalálásakor volt szüksége? Mihez kell most a fonal, hacsak nem a győzelmi tánc vezérfonalának, a Labirintus emléktáncához? A bázeli antik gyűjtemény korai archaikus pithosán lévő képen

8 Uo.; ld. függelék.

9 Knosszoszi zöld szteatit Kr. e. 2400–2000-ból; Dr. Sztülianosz Alexiou adatai alapján.

10 Kerényi, i. m. 8. fej.; ld. függelék.

11 Thésée et la danse à Delos. Danske Vidensk. Selsk., 1945.

12 Kerényi, i. m. 8. fej.; ld. függelék.

minden táncos fogja a fonalat, ami először a kaland, aztán pedig a tánc tartozéka.

Déloszon mindig nagy számban voltak daru-táncosok, és arról szólnak a tudósítások, hogy a két „csúcsot” – bizonyára a kötélvégeket – két vezértáncos tartotta.¹³ Hasonlóképpen voltak a „darvak” is az együtt-táncolásban közre fogva. A táncosok madárnéven nevezése másik lényüket fejezi ki. Ezt a hasonlóságot vette alapul táncfelfogásában Otto, és az eddigiek nyomán „önmegjelenítő” helyett akár „öntáncolót” is mondhatunk. Ebben nem az olyan megfigyelésekről van szó, mint hogy a darvak „táncuk” során ünnepélyesnek és ceremoniálisnak tűnő meghajlásait ugrándozással és futással kötik össze. Ez a közösség inkább az emberi természet mélyebb rétegeiben keresendő, ahonnan a *tánc* is ered. Továbbá az olyan prehisztorikus eredetű táncoknál, mint a milyen a geranosz-tánc, közvetlenebbnek kell feltételezni a minden élőlényben meglevő közöset.¹⁴ Ám nem szabad megfeledkezni arról, hogy a valódi darvak egyszer csak – felszállnak! Ha a labürinthosz-táncban – amit akkor is így nevezhetünk, ha a régiek nem így tettek – törekvés volt a megszabadulásra, akkor benne nem eltérő, hanem azonos felszállásvágy munkált. Euripidész Hippolütoszának női kara szól erről,¹⁵ és Daidalosznak a Labürinthoszból maga készítette szárnyakkal történt menekvésének elbeszélése juttatta kifejezésre.

7.

Az egész görög mitológiát el lehetett táncolni, meg lehetett jeleníteni pantomimoszban – ahogy az effajta mimikus táncot Itáliában nevezték. A *táncról* szóló említett írás az istenek és emberek történetét a kezdetektől a hősmundákig vezeti, hogy e tárgyakon keresztül igazolja a táncművészet. Az ilyesfajta tánc és az őstánc között különbséget kell tenni. Egyetlen ős-tánc sem *ábrázolja* a mítoszt. Maga is egy közlés, egy mítosz a táncmozgás nyelvén. Eljárja, kitáncolja. A Lukianosz neve alatt író orfikus-újpüthagoreus szerző azt hangsúlyozza, hogy tánc nélkül nem léteztek régi misztériumok, és a titkos misztériumok elárulására a „kitáncolás” szóval él. És mivel nem kötődik időhöz, az ős-táncban nem létezik időhöz kötöttség. A tánc mindig történeti jelenség, amennyiben azonban valódi tánc, amely kimondja *azt*, az mindig egy ős-tánc és időtlen.

13 Bull. Corr. Hell., 1882,23,189; Pollux, 4. 101, említi a két *akrát*, amit a körtánc vezetői, a kötélvivők tartanak.

14 Kerényi, i. m. 264.

15 „Bár [...] valamelyik isten engem / felemelne akár madarat s adna / szárnyat, mellyel az Adria / partjait s az Éridanosz / habját felkeresem hamar, / merre vérpírosan bukik / apjuk tengerárba, s szegény / / leányok Phaethónért könnyet ejtenek, / s ebből lesz borostyánkő. // Heszeperiszek, dalosok tájait érném / el, ahol terem gyümölcsük, / fejedelme a tengernek, ahol már nem / enged menni tovább hajót, / ott ér véget az égbolt / Atlasz tartja a vállain, / ambrosziás forrás fakad, / az táplálja Zeusz termeit, / hol istenek számára az isteni / földből nő ki a boldogság.” Euripidész: Hippolütosz (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása)

Történetileg a jól tanúsított geranosz-táncból lehet kiindulni, és a távoli hasonlóság alapján a mennél későbbi, annál szabadabbá és egyszerűbbé váló vonalvezetés alapján, továbbá a *mandili* mint „vezérkövület” alapján beszélhetünk a szirtoszként való továbbéléséről. Ám éppen egy egészen szabadon járt szirtosz lehet ős-táncként a vizsgálódás kiindulópontja – még hozzá gyümölcsözőbb, mint a pusztán történeti megközelítés. A szirtoszban nyilvánvalóan működik egy készlet – vakon és tudattalanul. Ilyen a minden élőlényben közös élet készletése, amire a régi és a mai görögök szava a *zoé*, a készletés önnön végtelen folytatására. Ezen áll minden, amennyiben élőlény. A szirtosz szűnni nem akaró vonala ezt mondja ki: időtlenül és helyhez nem kötötte.

Egy svájci példáról Uhland tudósít. Ezt az esetet a *Labirintus-tanulmányok*ban¹⁶ mint a labirintus prehisztórikus létének a régi Európában megmaradt egyik példáját, leegyszerűsödött tánc-formáját mutattam be. Most az időtlen, görög és svájci „szirtosz” nyilvánvaló igazságát szeretném hangsúlyozni. Ez az igazság a táncolók számára nem nyilvánvaló, annál inkább számunkra, akik elgondolkodunk a tánc fölül. Ha a *zoé*ban, az életben gondolatban is felvesszük ezt az álláspontot, ami minden élőlény számára azonos, amint azt ténylegesen kezdettől és folyvást tesszük, akkor ez *igaz*: a vég nélküli folytatáson múlik! De mi hiányzik a szirtoszból, ha a geranoszal mint kultikus labirintus-táncsal vetjük össze? Biztos, hogy nem volt könnyed, vég nélküli eltáncolás. A fordulat felé táncoltak.

Soha nem fogadtam el, hogy a hosszú láncolat befordulásakor egy szorongató, és a kifordulásakor egy felszabadító érzés keletkezik. A prehisztórikus vagy a görög táncosok *érzéseiről* felelősen nem állíthatunk semmit. Csak azt hozhatjuk újra szóba, *amit* eltáncoltak. És ez a fordulat egy istennő oltalmában és övezetében, aki a hagyomány kontextusában földalatti úrnő. Egy nála történő fordulatról van szó. Ő lenne hát a fordulat a halálból az életbe! Ami az élőlényt illeti, így valósulna meg: a szirtosz a labirinthoszból nyeri igazolását. A nyitott végtelenség helyébe a visszatérés misztériuma lépett. A misztériumot *valóságban* táncolták – *nyilvánvaló* valósággá e gondolatok révén sem változtatható át.

Megálltak a misztérium előtt, ám feltehetően elmélyült a belátásuk arról, hogy a tánc a vallás legfontosabb bizonyosságai közé tartozik. „A kultuszban táncra kerül sor – mondja az ókori vallás tapasztalt szakértője –, mert elődeink szándéka az volt, hogy a test egyetlen porcikája se maradjon a vallás megtapasztalása nélkül.”¹⁷

A dél-peloponnészoszi Püloszban végzett ásatások végre felszínre hozták a minószi paloták hatóköréből eredő labirintusábrázolást a Kr.e. 2. évszázadból: egy szögletes formájú tragliatella-típust.¹⁸ A Nesztor-palota egyik írónka, aki az állatok átvételét intézte, éppen

16 Kerényi, i. m. 244.

17 „Sane ut in religionibus salteratur, haec ratio est, quod nullam maiores nostri partem corporis esse voluerunt, quae non senterit religionem.” (M. Terentius Varro, Serv. In Verg.: Buc., 5.73)

18 Kerényi, i. m. 8. fejj.; ld. függelék.

a beleszármazással foglalkozott, amikor különböző emberek tizenegy kecskét adtak át neki. Ezek listáját aztán a puha agyagtábla másik oldalába karcolta bele, és meleg kezétől némileg összezárult a már bekarcolt labirintusfigura. Kizárt, hogy egy palota-alaprajzot vagy egy barlang útvesztőjét akarta volna lerajzolni. A labirintus ilyen értelmezései későbbi fantáziáknak bizonyulnak. A játék-jelleg nyilvánvaló. A rajz a palota-kultúra végéről származik. Korábban ezzel a formával komolyabb játékokat játszottak – mint amilyenek a kultikus táncok.